

Hlava I.

O výrobě vůbec.

§ 1.

Bez statků vezdejších nelze zadost učiniti tělesným potřebám a žádostem člověka. Čím více statků lid má, tím lépe se mu tělesně vede; čím méně, tím horší je tělesní čili hmotní stav jeho. K nabytí jich ale třeba především práce. Již na první pohled objevuje se teda myšlénka, že v pojednání, kteréž se zanáší ohledáním stavu tělesního čili hmotního společnosti lidské a oněch proměn kteréž se v něm během časů udály a posud dějí, nejdůležitější místo zaujímati musí rozjímání o tvoření neboli vyrobování těchto vezdejších statků. Tento výrok prostého rozumu potvrdí se také při bližším uvážení věci, kteréž nám poskytuje důkaz, že hojnost výroby jest hlavním základem všeho bohatství a blahobytu lidstva a že teda největší pozornosti i podpory naší zasluluje.

V bytnosti lidské jsou spojeny duše a tělo tak úzce, tak nerozdílně, že všeliké nedostatky tohoto, svobodu oné obmezují. Pravá svoboda duše, zvelebení její, onen mocný a všestranný rozvoj sil jejích, kterýmž jedině k onomu prameni věčného světla z něhož vyšla, povýšiti se může, zůstane, pokud člověk nebude čistým duchem, bez blahobytu těla věčnou nemožností. Tento pak zase zakládá se na souměrném vyplnění všech potřeb tělesních, na něž bez hojnosti, bez všeobecného dostatku a všem možné přístupnosti statků vezdejších pomysliti nelze, a kteréhož zas jedině velikou výrobou dosáhnouti možná; neb jen velikou činností průmyslu dá se takové množství statků vyrobiti, aby i chudí všech sobě potřebných snadno mohli nabyti. Průmysl, hojnost výroby jsou teda výminkou i duševní svobody: jen jejich pomocí může veliká většina lidí — ne sice sprostí se na dobro okovů tělesních, ale jich ulehčiti aneb necitelnými učiniti jen tak

může celé človehčenstvo s prospěchem směřovati k oné moci, k oné mravní důstojnosti, již dosáhnouti povoláno jest dle vůle Boží.

Jestliže teda mužové osvícení a lidumilovní výrobě statků vezdejších pilnou pozornost věnují, není to ani tak pro velikou mocnost její, a pro divy jež nyní tvoří, ale hlavně poněvadž postup její většíně lidstva, třídě chudší totiž a nejčt-nější, může otevřítí pramen svobody a jí poskytnouti prostředků hmotných ovšem ale vydatných ke všelikému polepšení jak duševnímu tak tělesnímu.

§ 2.

Ačkoli na vzdor všem postupům průmyslu za našich dob posud dosti vzdáleni jsme tohoto krásného cíle, předce i zkušenost již potvrzuje pravdu našeho výroku.

Za starodávna před narozením Krista u starých Řeků a Římanů byl stav všech nižších tříd, to jest veliké většiny lidu, mnohem nešťastnější než za našich dnů. Veliká část obyvatelů starého Říma, všickni totiž jenž se nazývali „*plebeji*“, žila v trpké odvislosti od velmožů neb tak nazvaných *patri-ciů*, nemajíc tudíž takořka nic více než nějaký stín svobody. Mnohem větší část — počítá se že $\frac{3}{4}$ neli dokonce devět desetin všeho obyvatelstva — činili otroci, nemající takořka ani Boha ani rodiny, ani jmění ani jmena rodinného. Příčiny toho byly rozličné: vojenské rozbroje mezi tehdejšími národy podporovali vládu některých stavů nad ostatními, a nevzdělanost i takořka nedospělost společenstva vyžadovaly přinucování lidu ke všeliké práci, jelikož lidé z vlastního puzení i pro vlastní své potřeby málo pracovali; hlavní pak příčinou tohoto stavu věcí byla všeobecná opozdilost průmyslu. Výrobek denní práce jednoho člověka byl tehdá ještě tak nedostatečný, že kdyby dle pravidel pouhé rovnosti všecky výrobky mezi všecky stejně se byly rozdělily, předce by na každého jen přemalý podíl byl přišel, a otroci, kteříž činili jak praveno velkou většinu lidstva, nebyliby při takovém, na prosto stejném s pány svými podělení, ze stavu nedostatku

vyšli, ješto by byli jiní, prvé zámožnější, k počtu chudých přirostli. Svoboda duševní a blaho obecné byly teda starým národům holou nemožností a blahobyť i svoboda duševní jakož i občanská mohla se pro malou hrstku občanů jen tím docíliže se veliká většina lidu v ukrutném otroctví udržovala.

Když později spasitel světa se objevil a nový zákon lásky a bratrství lidstvu udělil, začaly se zastaralé poměry poznenáhla přetvořovati a osud stavů utlačených se o něco polepšil. Ačkoli však zvěstovatelé víry křesťanské učili bratrství a rovnosti všech lidí před Bohem, netroufali si předce v životě skutečném zákonu rovnosti mnoho místa dáti a opírajíce se o slova : *království mé není tohoto světa*, těšili utlačené královstvím nebeským. Navzdor rovnosti náboženské trpěly se vždy ještě i za křesťanství od pohanstva zděděné výsady jednotlivých stavů, ač již ne více v celé původní své obtížnosti pro utištěné. Dělník, jenž býval jindá otrokem, stal se poznenáhla nevolníkem aneb chlapem a později poddaným.

Jen k vlastní posile proti velmožům podporovali později knížata rozvoj měst a tudy aspoň částečné vyvolnění stavu dělnického.

Ale i za středního věku byla výroba ještě tak slabá, že, kdyby se bylo i tehdáž na zúplna stejné rozdělení všech výrobků mezi pány a chlapy pomyslití dalo, předce by většina lidstva nebyla mohla dosíci onoho blahobytu hmotního, bez něhož duše, pro tíži oněch pout jež zoveme potřebami těla, nemůže se povznést k pravé volnosti a důstojnosti své.

Čím déle stav věcí těchto od minulých dob až na naše časy vyšetřujeme, tím více nabýváme přesvědčení, že příčina hlavní nešťastného postavení lidu neleží tak velice v nestejném rozdělení statků, jako raději v nedostatečnosti výroby.

Jako vždy tak i podnes k důkladnému a trvanlivému polepšení stavu dělnictva ve městech i po kraji, jediné rozmnžení výroby pomůže, neb i podnes stejné rozdělení všech statků, byť by se i kdy na zavedení a udržení takového ve skutečnosti pomyslití dalo, nedovedlo by každého dostatkem všech potřeb opatřiti a nezměnilo by teda vlastně nic, leda že by bylo pak více chudých a potřebných než prvé.

§ 3.

Ovšem že by nám i sebe větší hojnost výroby nepomohla ke všeobecnému blahobytu, kdyby se všickni výrobkové jen u některých nahromadili; zajisté se k tomu vyžaduje i slušného a spravedlivého rozdělení čili rozčástení statků, o jehož důležitosti nikterak nepochybujeme.

Ale nerozpakujeme se vysloviti důvěru svou, že zřízení společenské vždy více a více souměrné, slušné a zásluhám přiměřené rozčástení výrobkův mezi lidmi bude podporovati.

Mezi ty vznešené zákony práva a pravdy, dle nichž se společnost lidská od věků řídí neb říditi má, byl za novějších dob po dlouhém a krvavém odporu konečně přijat zákon rovnosti mezi lidmi. Moc jeho roste neodolatelně den ode dne, podobna proudu moře stoupajícího v přílivu, a není kdož by jí mohl odvrátiti.

Majíce v srdci svém přesvědčení, že rozčástení statků, neboli podělení jednotlivých lidí svou částí výrobkův vespolečných, již nyní směřuje a neustále směřovati bude k větší rovnosti, můžeme hlavní svůj zřetel obrátiti k r o z m n o ž e n í výroby, vědouce, že na ní se zakládá zvelebení duševní i tělesní veliké většiny lidstva, o něž pečovati náleží netoliko vládam ale i všem lidem dobré vůle.

§ 4.

Naskytuje se otázka, zdaliž jsme také s to, abychom tak rychle mohli výrobu rozmnožiti, by stavové potřební dlouho ve sklíčeném stavu svém trvati nemuseli. K té pak odpovídáme: „*Ano*“. Vláda ducha našeho nad světem viditelným velice se rozšířila. Moc průmyslu lidského ukazuje se býti takořka neobmezenou. Divy, jež každodenně před očima svýma ve fabrikách, na železnicích i na moři dítí se vidíme, jsou toho důkazem.

Když člověk z prvního stavu surovosti vystupoval, počal nejprvé zvířata krotiti a uvedl jich pod jařmo moci své, nutil jich místo sebe břemena přenášeti a převážeti; nato promě-

niv rýč ve pluh, učil je za sebe zemi orati, a tak z nich učinil sluhy svého průmyslu.

Ne na dlouho však zastavil se po tomto prvním kroku vzdělanosti. Učinil krok druhý: sestavil stroje rozličné a pomocí jich uvedl mocné živly a rozmanité síly přírodní v porobu i poslušensství své a kázal jim místo něho pracovati.

Veliké služby musela konati zvláště voda, jako při pilách, stoupách, mlýnech a jinde, — ale ta byla vždy služebnicí trochu svéhlavou, nedadouc se snadno z cesty své odvésti; člověk viděl se nezřídká přinucena, chtěli jinak služby její upotřebiti, za ní do vzdálených hor a skalnatých nepřístupných roklí se pouštěti.

Konečně našel služku ochotnější, kteráž nejsouci vázána k místu, chodí s ním kamkoli jí rozkáže a ačkoli při tomto svém způsobu takorůzka zvířecím také svou ztravu vyžaduje, sama si ji také dovede přinést. Jestli to pára!

Jiná síla, jež bývala od věků hrůzou lidstva a již ve způsobě blesku pohané rozzlobenému starostovi bohů Perúnovi co zbraň nejstrašlivější do rukou kladli, síla mluna neb električnosti totiž, dostala se u nás do služby poštovní, musíc nyní po drátech do nekonečných dálek jedním okamžením zprávy a rozmluvy naše přenášeti; a i ten vzduch, o němž ač je pravý vsudy byl, lidé vždy myslívali že je pouhý nikdo, byl již od průmyslných Angličanů na železnicích zapřažen a koná službu tisíců koní.

Světlem přírodopytu a pomocí jiných věd, zvláště přírodních, denně nové síly odkrýváme a nutíme je důmyslem svým pracovati a vyvoditi díla, jichž ohromností sami jsme podiveni.

Nemusíme-liž při neustálém množení-se známostí svých, při podivuhodných skutcích jež vyvodí síly přírodní ve službě průmyslu našeho, konečně nesmírné hojnosti a láce dosáhnouti, a ješto chudoba jak praveno hlavně z nedostatku výroby pochází, nemůžeme-liž doufati, že touto cestou chudobu docela přemůžeme, a že ji snad uvidíme zmizeti ze světa jako zmizela malomocnost o níž písmo svaté mluví? Tím ovšem není ještě vezdejší blaho lidstva na dobro pojištěno; pokud člověk

zůstane člověkem, bude míti svých žalostí — ale aspoň ony hmotné překážky, kteréž za starých časů a ve středním věku veliké většině lidstva požívání svobody ducha a vznešenějších rozkoší duševních zabraňovaly, dají se takto odstraniti.

§ 5.

Rozumělt zajisté Aristoteles velikému neštěstí věku svého, když ve spise svém o politice, jednaje o stavu otroků, se promesl v ta slova : že kdyby člunek tkadlcův a dláto samy chodili, otroctví by potřebí nebylo.

My, za jichžto časů netoliko člunky a dláta, ale mnohem mohutnější strojové takořka sami, bez pomoci člověka chodí, můžeme teda s radostí říci, že den všeobecné svobody se přiblížil i pro třídu lidstva nejčtetnější.

U starých Řeků a Římanů ovšem, občané svobodní a patriociové chtěli-li se osvoboditi od požadavků hmotné přirozenosti lidské, museli užívati pro sebe veliké většiny lidstva co prostředků, co strojů výroby.

Nám však netřeba víc otroků a nevolníků ; — za ně užíváme vždy více a více jiných sil, a tak onen blahobyt tělesní, onen mír duševní, ona jasnost ducha, kteréž jindá průmysl jen některým třídám mohl uděliti, vždy dále do chudších stavů se rozšiřuje, až konečně budou získány všechněm : neb ten jest úkol soustavy průmyslové, aby přivedla celé člověčenstvo k oné materialní neodvislosti, kteréž posud byla vyhrazena jen některým výsadou opatřeným stavům.

Duch lidský musí konečně vítězoslaviti nad hmotou a prohlásí svobodu duše posud tělesnými potřebami upoutané.

§ 6.

Pravdy zde pronešené jsou snad více vtěleny v činnosti společenstva našich dob než se mnohému zdáti bude ; ony hlavně dávají, aniž si toho samo jasně povědomo, stejný směr jeho krokům na dráze vzdělanosti.

Od jak živa se to cítilo, že duše nemůže dojíti zvelebení

a pravé důstojnosti své, pokud ji neodolatelné potřeby tělesní křikem svým po zadostučinění budou nepokojiti. Hledáno teda rozličných prostředků. Nejstarší národové neznajíce pravidla činnosti sil přírodních, ba s počátku ani povahy zvířat, neuměli se jich ani ubrániti, neřkuli je ovládnouti; i pokládali je teda za něco nad sebe vznešeného, a tak ctili co bohy oheň a vodu, hady a ptáky, jak který z nich jim se zdál škodným nebo užitečným.

Ve středním věku člověk byv osyčen světlem učení křesťanského, již velice se povznesl, a nabyv dlouhou zkušeností mnohých známostí, nejen že již podmanil některá zvířata k potřebě své a jiná sobě škodlivá vyplenil, ale počal již i některých darů přírody jemu prvé neužitečných ba i škodných upotřebovati. A však pořád ještě cítil se malomocným proti silám přírodním, a příčinu toho, kteráž ležela v jeho neznámosti přírody, viděl ve věcech nadpřirozených a tudy hledal pomoc buď u Boha nebo u ďábla, ve prostředcích nadpřirozených. Tak chtěl nemoci hojiti zaklínáním a hromobití zahnutí zvukem svčených zvonů; zlata a bohatství mýnil nejsnadněji nabytí od ďábla, a plodnosti dobytka i hojnosti docíliti čáry.

Znamenajíce takto vždy a všady nedostatečnost sil člověka k vyplnění všech potřeb jeho, nevěděli si tehdaž jiné rady než v odříkání-se. Mluvilo se, že tento svět je údolí pláčtivé, v něž Bůh postavil člověka aby ho zkoušel v rozličných bídách a nedostatcích, a mužové šlechetní, kteříž poznávali, že důstojnost duše ponížena jest odvislostí její od statků ve zdejších, začali učiti umrtvení žádostí lidských.

Za našich časů vidí lidé prostředek jistější v zadostučinění jich a tudy v hojném vyrobování průmyslu: a jako za starodávna stavívali nejčastěji kláštery, staví nyní fabriky.

Máť zajisté odříkání-se své veliké prospěchy ve mravním ohledu, jelikož otuží člověka a jej činí statečným, že pokojnou myslí odolává nehodám, jichžto ranám po přirozenosti své věčně zůstane podroben, kdežto naopak obvyk vídati všecky své žádosti vždy vyplněny, činí člověka malátným v neštěstí a rodí nestřídmost, kteráž jej ráda meze práva překročiti ponouká.

Nicméně nedá se zapřít, že jako onen způsob v uvažování věcí, čím více by byl zobečněl, musel způsobiti zanedbání řemesel i umění a tudy člověčenstvo nazpět k někdejšímu barbarství přivést, musí zas tento a s ním spojená vláda průmyslu podporovati vzdělanost a množiti bohatství i blahobyť celého člověčenstva.

HLAVA II.

O průmyslu a výrobnosti lidské, vzhledem na blahobyť lidský.

§ 7.

Každý lidumil, kterýž podivuhodné zjevy a v nevidané hojnosti vyvoděné tvory novověkého průmyslu na mysli uváží, bude se zajisté ptáti: zdali pak lidstvo z tohoto mohutného postupu výroby také pro svůj blahobyť něco získá?

Na první pohled zdá se ovšem již, že čím větší bude množství statků průmyslem vyrobených, tím větší podíl z nich po vši pravdě podobnosti na každého jednotlivce vypadne. Tu však ozve se mu v mysli pochybnost. Stačí-li pak ale pouhé rozmnožení statků? Vždyť pak dříve prosté ale pravdivé přísloví, že „kde Pán Bůh dá trávníček, najde se brzo i zajíček.“ Tak též poděje se přirozeným způsobem i v hospodářství společenstva lidského, že když hojnost statků vzdějnějších a prostředků k vyplnění potřeb lidských se rozmnoží, též počet lidí rovnou měrou zmáhati se bude*).

Ovšem, kdyby zmaháním-se výroby statků v rovné míře vždy také potřebovatelé se množili, nebyli by užitkové prů-

*) Ekonomické pravidlo v onom přísloví obsažené vyslovil, něco úhledněji ovšem, Filangieri (str. 53.) „Dovunque un uomo ed una donna hanno di che sussistere senza stento, ivi la specie si propaga. La natura e il ben essere son due forze che spingono gli uomini a riprodursi con quella istessa energia, colla quale la miseria e l'oppressione l'inducono a distruggersi.“